

Temat Zróżnicowanie społeczne mieszkańców państwa rzymskiego.

Polecenie: Przedstaw podział społeczeństwa rzymskiego ze względu na różne kryteria.

Załącznik: skan podręcznika historii str. 182-184.

5. Społeczeństwo rzymskie

Od arystokracji senatorskiej do wiejskich niewolników

Przypomnij sobie:

- strukturę społeczną mieszkańców Attyki w VII-V w. p.n.e.;
- pochodzenie oraz sytuację prawną niewolników w starożytnej Grecji;
- gałęzie gospodarki, które przynosiły Ateńczykom największe dochody, oraz towary deficytowe które musieli sprowadzać.

Familia

Miała znaczenie szersze od rodziny, oznaczała dom rozumiany w sensie społecznym. Obejmowała zarówno członków rodziny, jak też niewolników i wszystkich mieszkańców jednego gospodarstwa domowego. Władzę nad rodziną, wraz z prawem karania śmiercią, sprawował **ojciec rodziny** (łac. *pater familias*). Od tych relacji społecznych i od słowa *pater* (**ojciec**) wywodzą się określenia zjawisk i instytucji życia rzymskiego zawierające w sobie odniesienia hierarchiczne: „patrycjusze” (jako wyższa warstwa społeczna), „patronat” (jako instytucja życia społecznego) czy „patrocinium” (jako forma umowy między wolnym chłopem a właścicielem ziemskim).

Czy wiesz, że...

Biografowie, z których dzieł znamy detale życia władców rzymskich, oraz ich czytelnicy poświęcali więcej uwagi wszelkiego rodzaju ekscesom niż przyzwoitym zachowaniom. Można to odnieść do czasów nam współczesnych – dziś także wielu interesuje się pikantnymi szczegółami z życia znaczących postaci. Trzeba o tym pamiętać, czytając relacje o życiu rzymskich władców. Większość Rzymian żyła skromnie i pracowała uczciwie.

Przemiany obyczajowe

W okresie wczesnej republiki Rzymian cechowała wstrzemięźliwość i surowość obyczajów ukształtowana przez rolniczy charakter państwa i wiejski tryb życia. Idealem obywatela był Rzymianin dzielący pracę na roli ze służbą obywatelską, przedkładający wartości i dobra publiczne ponad korzyści osobiste. Wolny rolnik w razie potrzeby stawał się mężnym i zdyscyplinowanym żołnierzem. Rzymianie z czasów republiki mieli wielki szacunek dla rodziny, zwłaszcza dla **głowy domu** (*pater familias*). W tych patriarchalnych stosunkach społecznych wysoką pozycję w rodzinie zajmowała również obdarzana głębokim szacunkiem zamężna niewiasta (łac. *matrona*), wierna towarzyszką męża, wychowująca synów na dzielnych żołnierzach i wzorowych obywateli.

Zachowania i wartości Rzymian radykalnie się przewartościowały wraz z wielkimi podbojami i hellenizacją obyczajów postępującą od III w. p.n.e. Najbardziej widoczne stało się to w życiu codziennym arystokracji. W niepamięć poszły ideały surowej, nacechowanej powściągliwością egzystencji. Swoboda obyczajów i żądza bogacenia się zachwiały tradycyjną moralnością, a także modelem rodziny. Wśród arystokracji powszechne stały się wielokrotne rozwody i małżeństwa, często zawierane lub unieważniane tylko z powodów politycznych.

Patrycjusze i plebejusze

Mieszkańcy państwa rzymskiego dzielili się przede wszystkim na dwie grupy: ludzi **wolnych** i **niewolników**. Inny podział obowiązywał w związku z posiadaniem obywatelstwa. Tylko obywatele Rzymu podlegali prawu rzymskiemu oraz mieli możliwość korzystania z uprawnień publicznych. Ludy, które, tracąc suwerenność, stawały się sojusznikami Rzymu, zachowywały własne prawo i sądownictwo oraz struktury społeczne.

Wśród obywateli rzymskich, prócz zróżnicowania majątkowego, istniał również podział w zakresie możliwości korzystania z pewnych

Malowidło z Herkulanum, Narodowe Muzeum Archeologiczne w Neapolu

Z czasem ideał rzymskiej skromności wśród arystokracji dążeń do luksusu, z którego zbytku i wyszukanych przyjemności. Malowidło ściennie dekorujące wnętrza domów możnych mieszkańców Pompejów i Herkulanum odwołuje się nierzadko do treści erotycznych.

Prawo XII Tablic

Najstarsza pisana kodyfikacja prawa rzymskiego z połowy V w. p.n.e.

Malowidło z Herkulanum, Narodowe Muzeum Archeologiczne w Neapolu

Wzrostem ideał rzymskiej skromności zastąpiło wśród arystokracji dążenie do luksusu, życia pełnego zbytku i wyszukanych przyjemności. Malowidła ściennie dekorujące wnętrza domów zaможnych mieszkańców Pompejów i Herkulanum odwołuje się nierzadko do treści erotycznych.

Herkulanum, ruiny miasta rzymskiego

Herkulanum to miasto, które wraz z Pompejami zniszczył wybuch wulkanu Wezuwiusz w 79 r. n.e. Miasto zostało zasypane pyłem wulkanicznym na wysokość 12 m. Dzięki temu zachowały się ulice, budynki, a nawet ich wyposażenie. Na zasypane miasto natrafiono przypadkowo w 1709 r. przy kopaniu studni. Zabytki Herkulanum wywarły wpływ na kształtowanie się w XVIII w. prądu sztuki, zwanego neoklasycyzmem.

Prawo XII Tablic

Najstarsza pisana kodyfikacja prawa rzymskiego z połowy V w. p.n.e.

uprawnień. U progu okresu republiki rzymskiej największe znaczenie miał podział społeczeństwa na dwie grupy: uprzywilejowanych **patrycjuszów**, którzy sprawowali urzędy świeckie i godności kapłańskie, oraz plebejuszy, osobiście wolnych, lecz pozbawionych dostępu do urzędów. Dyskryminacja ta wynikała po części z poparcia, jakiego plebejusze udzielali ostatnim królom Rzymu. Obie warstwy były początkowo ściśle odseparowane. „Małżeństwa między patrycjuszami i plebejuszami nie mogą mieć miejsca” – głosiło **Prawo XII Tablic**.

Plebejusze tworzyli jednak grupę zróżnicowaną majątkowo. Na równi z patrycjuszami pełnili też służbę wojskową. Górowali nad nimi liczebnie, więc patrycjusze, pragnąc uniknąć buntu z ich strony, byli zmuszeni do stopniowych ustępstw. W V w. p.n.e. dla ochrony przed samowolą urzędników (pochodzących spośród patrycjuszów) został powołany urząd **trybunów ludowych**, wybieranych przez plebejskie zgromadzenia ludowe (łac. *concilia plebeis*), odpowiednio do podziału terytorialnego na tribusy. Z biegiem czasu status prawny plebejuszów się poprawiał. Zniesiono zakaz małżeństw mieszanych, a od 367 r. p.n.e. plebejusze uzyskali dostęp do konsulatu, a później także do innych urzędów. W 287 r. p.n.e. postanowienia koncyliów plebejskich (plebiscyty) miały moc powszechnie obowiązującego prawa.

Nowa arystokracja (*nobilitas*) i ekwici

Wraz z zacieraniem się znaczenia podziału na patrycjuszy i plebejuszy formowały się nowe warstwy społeczne. Patrycjusze oraz najbo-

gatsza warstwa plebejuszy, piastująca urzędy i wchodząca w związki rodzinne z patrycjuszami, stworzyli nową arystokrację zwaną **nobilami** (łac. *nobilitas* - szlachetnie urodzeni). Ich pozycja majątkowa opierała się na wielkiej własności ziemskiej. Na przełomie III i II w. p.n.e. warstwa ta osiągnęła szczyt swej potęgi. Skutecznie dążyła do zmonopolizowania dostępu do urzędów, zwłaszcza konsulatu. Jako byli urzędnicy nabilowie wchodzili w skład senatu i otrzymywali w zarząd prowincje. Zewnętrznie wyróżniało ich prawo noszenia złotego pierścienia, togi z purpurowym obramowaniem i tuniki z szerokim szlakiem.

Na przełomie III i II w. p.n.e. pojawiła się w Rzymie nowa warstwa społeczna, którą stworzyli zamożni obywatele, zwani **ekwitami** (łac. *equus* - koń). Z racji statutu majątkowego należeli oni do centurii jazdy. Majątek ekwitów pochodził z lichwy, dzierżawy, podatków pobieranych w prowincjach oraz handlu i transportu morskiego. Granica podziału między nobilami a ekwitami była płynna do 129 r. p.n.e., kiedy prawnie wyodrębniono stan ekwitów. Zewnętrznie wyróżniał ich wąski purpurowy szlak na tunice i złoty pierścień. Pozbawieni praw sprawowania urzędów ekwici otrzymali w zamian monopol na zasiadanie w trybunałach sądzących nadużycia urzędników w prowincjach.

Mieszkańcy wsi i zagadnienia agrarne

Głównym źródłem utrzymania mieszkańców Italii było rolnictwo, a trzonem ludności rzymskiej - wolni chłopci, którzy poprzez obowiązkową służbę wojskową przyczyniali się do rozwoju terytorialnego imperium. Mieli oni pewien wpływ na sprawy polityczne poprzez koncylia **trybusowe**. W połowie III w. p.n.e. było 31 tribus wiejskich i tylko 4 miejskie. W Rzymie gospodarka rzemieślniczo-handlowa, w przeciwieństwie do Grecji, nie odgrywała wówczas większej roli. Nie istniała więc silna grupa kupców i rzemieślników, którzy w Grecji stanowili społeczną podstawę systemu demokratycznego.

Rozwój terytorialny Rzymu wpłynął na strukturę społeczną i gospodarczą. Ludność nowo przyłączanych prowincji płaciła wysokie świadczenia materialne, nie służyła natomiast w armii. Podboje terytoriów o znacznie wyższej kulturze rolnej (greckich i kartagińskich) pozwoliły natomiast na zakładanie w Italii upraw sadowniczych i ogrodniczych, głównie winorośli i oliwek. Wynikiem podboju Italii, a później kolejnych prowincji, było pojawienie się, obok prywatnej własności ziemi, także ziemi publicznej, pozostającej we władaniu państwa i oddawanej w użytkowanie obywatelom.

Z takiej sytuacji czerpali korzyści przedstawiciele arystokracji, którzy przejmowali ziemię publiczną i formowali na niej dochodowe majątki uprawiane przez niewolników. Następował więc szybki rozwój wielkiej własności ziemskiej, wyspecjalizowanej i nastawionej na zbyć. Prowadzenie wyszukanych upraw (np. kwiatów do wyrobu kosmetyków) lub hodowli (drobiu lub ryb) wymagało dużych inwestycji, organizacji i siły roboczej (niewolników). Na to wszystko było stać tylko zamożnych posiadaczy. Byli oni właścicielami rozproszonych, kilkudziesięciohektarowych gospodarstw zwanych **willami**, nastawionych na różne rodzaje produkcji.

Czy wiesz, że...

W relacjach społecznych starożytnego Rzymu szczególną rolę odgrywał patronat, czyli układ stosunków między osobą wpływową (patronem) a jego klientami. Patron sprawował opiekę nad klientami i reprezentował ich interesy. Klienci natomiast popierali swego patrona we wszelki możliwy sposób. Obie strony łączył bezwzględny obowiązek wierności.

Klient

W starożytnym Rzymie określano tak obywatela, który ze względu na ubóstwo był zależny od majątnej i zwykle mającej polityczne wpływy osoby, nazywanej patronem. Głosy klientów wykorzystywano w rozgrywkach politycznych toczonych na forum republikańskich instytucji państwa rzymskiego. Status klienta był zwykle dziedziczny.

Czy wiesz, że...

Nazwa „proletariat” pochodzi od łacińskiej nazwy jedyne „majątku”, jaki posiadali – *proles*, czyli potomstwa. W starożytnym Rzymie rodzice mogli swoje dzieci nawet sprzedać jako niewolników.

Tyberiusz (162-133 r. p.n.e.) i Gajusz Gracchus (152-121 r. p.n.e.), antyczne popiersia z

Kiedy Tyberiusz w 133 r. p.n.e. został trybunem, przedstawił projekt ustawy o wielkości użytkowanych ziem państwowych (*publicus*) do około 250 ha na osobę (plus na każdego syna - łącznie do 1000 ha) miano podzielić między ubogich. Jako nie udało się przeprowadzić, a sam Tyberiusz zginął, do sprawy zmian rolnych wrócił Gajusz, gdy w 123 r. p.n.e. został trybunem. On jednak nie odniósł sukcesu. Prześladowców politycznych, popełnił samobójstwo.